

Річард Грегор сидів за своїм столом у вкритому курявою офісі фірми "ААА Ейс Міжпланетна служба оздоровлення довкілля". Був уже майже полудень, але Арнолд, його партнер, ще не з'являвся. Грегор саме розкладав надзвичайно складний пасьянс "Солітер", коли з холу долинув якийсь шум.

Двері прочинилися, й до кімнати зазирнув Арнолд.

— Банківський час? — запитав Грегор.

— Ми щойно розбагатіли, — сказав Арнолд. Він широко розчинив двері й театральню кивнув: — Заносьте, хлопці!

Четверо вантажників, обливаючись потом, втягли до кабінету чорну квадратну машину розміром з невелике слоненя.

— Ось! — гордо повідомив Арнолд. Він розплатився з вантажниками й став, склавши руки за спиною та крізь напівзаплющені повіки оглядаючи машину.

Грегор, не поспішаючи, відклав карти вбік. Повільним рухом людини, яку важко чимось здивувати, він підвівся й обійшов довкола машини.

— Гаразд, здаюся. Що це таке?

— Це — мільйон баксів в наших руках, — відповів Арнолд.

— Ну, звісно. Але що саме це таке?

— Це Безплатний Виробник, — гордо промовив Арнолд.

-Уранці я проходив повз "Міжзоряну Барахолку" нашого знайомого лахмітника Джо й побачив у вітрині цей агрегат. Нам він дістався майже задарма. Джо навіть не знав, що воно таке.

— Я теж не знаю, — зауважив Грегор. — А ти? Арнолд став навколішки й спробував прочитати

вказівки з використання, викарбувані на передній панелі машини. Не підводячи голови, він запитав:

— Ти коли-небудь чув про планету Мелдж?

Грегор кивнув. Мелдж була третьорозрядною невеликою планетою на північній околиці Галактики, далеко від усіх торговельних шляхів. Свого часу на ній була надзвичайно розвинена цивілізація, яка завдячувала своїм існуванням так званій Старій Мелджійській Науці. Технологічні прийоми Старої Науки були забуті кілька століть тому, хоча час від часу то тут, то там знаходили старовинні механізми незрозумілого призначення, виготовлені представниками колись величної цивілізації.

— Отже, це продукт Старої Науки? — запитав Грегор.

— Звісно. Це Мелджійський Безплатний Виробник. Гадаю, в усій Галактиці їх залишилося не більше п'яти. Їх неможливо відтворити.

— І що ж він виробляє? — запитав Грегор

— Звідки я знаю? — відповів Арнолд. — Подай-но мені мелджійсько-англійський словник.

Ледве стримуючись, Грегор підійшов до книжкової полиці.

— Отже, ти не знаєш, що він виробляє?

— Дай словник. Дякую. Яка різниця що? Воно безплатне! Ця машина черпає енергію з повітря, з космосу, із Сонця, звідки завгодно. Її не треба вмикати в мережу, заправляти чи обслуговувати. Вона працюватиме вічно.

Арнолд розкрив словник і почав читати слова на передній панелі Виробника. "Безплатна енергія..."

— Їхні вчені були недурні, — промовив він, записуючи в записник свій переклад. — Виробник просто бере енергію з повітря. Отже, байдуже, що саме він виробляє. Ми завжди зможемо це продати, і все, що заробимо, стане нашим чистим прибутком.

Грегор пильно поглянув на свого жвавого маленького партнера, і його сумне видовжене обличчя стало ще сумнішим.

— Арнолде, — вимовив він, — я хотів би дещо тобі нагадати. По-перше, ти — хімік. Я — еколог. І ми нічого не тямимо в машинах, тим більше у складних інопланетних машинах.

Арнолд неуважно скинув головою і повернув якийсь вимикач. Виробник сухо загуркотів.

— До того ж, — вів далі Грегор, відступивши на кілька кроків, — ми з тобою міжпланетні очищувачі природи. Не забув? Тож нам немає сенсу...

Виробник почав нерівно кашляти.

— Готово, — сказав Арнолд. — Тут написано: "Мелджійський Безплатний Виробник. Новий тріумф Глотенської Лабораторії. Цей Виробник гарантовано не підлягає руйнуванню, не ламається і не містить ніяких дефектів. Він не потребує постачання енергії. Щоб увімкнути натисніть Кнопку Один. Щоб вимкнути — скористайтесь лаксіанським ключем. Ваш Мелджійський Безплатний Виробник забезпечується

довічною гарантією від будь-яких несправностей. У разі виявлення несправності, будь ласка, одразу поверніть його до Глотенської Лабораторії".

— Можливо, я не зовсім зрозуміло висловився, — промовив Грегор. — Ми з тобою міжпланетні...

— Не будь занудою, — перервав його Арнолд. — Коли ця машина запрацює, нам с тобою більше не доведеться працювати. Ось вона, Кнопка Один.

Машина погрозливо забряжчала. Якийсь час нічого не відбувалося.

— Мабуть, їй треба прогрітися, — заклопотано мовив Арнолд.

Раптом з отвору на передній панелі посипався сірий порошок.

— Побічний продукт, чи що? — пробурмотів Грегор. Минуло п'ятнадцять хвилин, а порошок сипався, як і раніше.

— Вийшло! — вигукнув Арнолд.

— Що це може бути? — запитав Грегор.

— Не маю анінайменшого уявлення, — відповів Арнолд. — Треба зробити аналізи.

Він з урочистим виглядом набрав у пробірку трохи порошку й попрямував до свого столу. Грегор стояв біля машини, спостерігаючи, як перед нею зростає сіра купа.

— Може, варто було б її вимкнути, поки ми не дізнаємося, що це таке?

— Звісно, ні, — заперечив Арнолд. — Що б це не було, воно коштує грошей.

Він запалив пальник Бунзена, наповнив пробірку дистильованою водою й узявся до справи. Грегор тільки знизав плечима. Він уже звик до божевільних ініціатив Арнолда. Відтоді, як вони разом заснували "ААА Ейс", Арнолд постійно шукав легких шляхів збагачення. Досі всі його задуми забирали більше зусиль і приносили менше грошей, ніж звичайна статутна діяльність фірми, але Арнолд швидко про це забував.

"Принаймні, — думав Грегор, — хоч не нудно". Він повернувся до свого столу й узявся за новий пасьянс.

Наступні кілька годин у офісі було тихо. Арнолд завзято працював. Додавав реактиви, зливав, змішував, звіряючи результати з таблицями у товстих довідниках, які лежали на його столі. Грегор приніс сендвічі й каву. Перекусивши, він узявся ходити довкола машини, спостерігаючи, як із неї рівномірно сиплеться сіра речовина.

З часом гуркіт Виробника посилювався, а порошок посипався широким струменем.

Через годину після ланчу Арнолд підвівся й повідомив:

— Нам пощастило!

— І що це за речовина? — запитав Грегор, дивуючись, що Арнолдові, нарешті, пощастило придбати щось путнє.

— Ця речовина, урочисто промовив Арнолд, — тангріз!

Він нетерпляче глянув на Грегора.

— Кажеш, тангриз?

— Авжеж.

— Чи не був би ти настільки люб'язним пояснити мені, що таке тангриз? — мовив Грегор.

— Я гадав, ти знаєш. Тангриз — основний продукт харчування мелджійців. Кожен дорослий мешканець планети Мелдж споживає кілька тонн тангризу на рік.

— Їжа, кажеш?

Грегор з повагою поглянув на купу сірого порошку. Машина, що виробляє продукт харчування двадцять чотири години на добу, сім днів на тиждень могла забезпечити добрий прибуток. Особливо якщо вона не потребує обслуговування, а її експлуатація нічого не коштує.

Арнолд уже розкрив телефонний довідник.

— Ось воно... — Він набрав номер. — Алло, Міжзоряна Продуктова Корпорація? Можу я говорити з президентом? Що? Його немає?.. Тоді з віце-президентом... Це дуже важливо... Передати... Гаразд, слухайте. Я можу постачати вашій корпорації практично необмежену кількість тангризу, основного продукту харчування мелджійців. Саме так! Я знав, що вас це зацікавить. Так, звісно, чекатиму.

Він повернувся до Грегора.

— Ці корпорації вважають, що вони можуть... Так... Так, сер, звичайно, сер. Ви працюєте з тангризом? Гаразд, чудово!

Грегор підійшов ближче, намагаючись почути, що кажуть на іншому кінці лінії. Арнолд відштовхнув його.

— Наша ціна? А які ціни зараз на ринку? Ах, так... Що ж, п'ять доларів за тонну — це не надто багато, але я гадаю... Що? П'ять центів за тонну? Ви жартуєте! Це несерйозно.

Грегор відійшов від телефону й втомлено сів у крісло. Він байдуже слухав, як Арнолд казав: "Так, так. Гаразд. Пробачте, я не знав... Розумію... Дякую".

— Схоже, — промовив Арнолд, — що на Землі попит на тангриз не надто великий. Тут живуть близько п'ятдесяти мелджійців, а ціна доставки вантажу на північну околицю Галактики надзвичайно висока.

Грегор звів брови й поглянув на Виробника. Він, схоже, вийшов на повну потужність, тож тангриз лився з нього, немов вода зі шланга високого тиску. Сірий порошок вкривав усю кімнату.

— Не звертай уваги, — спробував утішити компаньйона Арнольд. — Має бути якийсь інший спосіб використання.

Він повернувся до столу й розгорнув кілька ще більших книжок.

— Може, варто його вимкнути? — запитав Грегор.

— Нізащо, — сказав Арнолд. — Він безплатний, як ти не розумієш. Він нам гроші робить.

Арнолд поринув у свої книги. Грегор спробував підійти до вікна, але ходити по щиколотки в порошку виявилось дуже незручно. Він сів у крісло, дорікаючи собі за те, що свого часу не зайнявся ландшафтним дизайном.

До вечора сірий порошок заповнив кімнату майже на метр. Кілька ручок, олівців, портфель та маленька шафа для документів уже були вкриті ним повністю, і Грегор почав хвилюватися, чи витримає перекриття.

Нарешті Арнолд закрив книгу й задоволено вимовив:

— Є ще одна можливість застосування. — Яка?

— Тангриз використовують як будівельний матеріал. Тобі відомо, що на повітрі за кілька тижнів він твердне й стає міцнішим за граніт?

— Ні.

— Зателефонуй в яку-небудь будівельну компанію. Спробуємо вирішити цю проблему прямо зараз.

Грегор набрав номер будівельної компанії "Тоledo-Марс" і пояснив містерові О'Тулу, що вони готові постачати йому майже необмежену кількість тангризу.

— Тангриз, кажете? — промовив О'Тул. — Зараз він не надто популярний. Ви знаєте, що на ньому не тримається фарба?

— Ні, — сказав Грегор.

— Факт. Ось що я вам пораджу. На якійсь планеті живуть психи, які його їдять. Чому б вам...

— Ми воліємо продавати його як будівельний матеріал, — твердо сказав Грегор.

— Що ж, гадаю, ми можемо його купити. На дешеві конструкції завжди є попит. Пропоную, п'ятнадцять за тонну.

— Доларів?

— Центів!

— Ми подумаємо, — сказав Грегор.

Арнолд, почувши суму, глибокодумно кивнув і взявся рахувати.

— Припустимо, наша машина продукує десять тонн на день. І так щодня, рік у рік. Подивимося... — Він швидко перемножив цифри на своїй логарифмічній лінійці. — Виходить близько п'ятисот п'ятдесяти доларів на рік. Не забагатіємо, але буде з чого платити податки й оренду.

— Але машину не можна залишати тут, — сказав Грегор, занепокоєно поглядаючи на дедалі більшу купу тангризу.

— Звісно, не можна. Треба знайти вільне місце десь за містом, і нехай працює. Вони зможуть забирати порошок, коли схочуть.

Грегор зателефонував О'Тулу й повідомив, що готовий укласти угоду.

— Гаразд, — сказав О'Тул. — Ви знаєте, де розташований наш завод? Привозьте речовину в будь-який час.

— Нам привозити? Я гадав, ви самі...

— По п'ятнадцять центів за тонну? Ми й так робимо вам послугу, забираючи його. Так що доставка за ваш рахунок!

— Паскудно, — сказав Арнолд, коли Грегор поклав слухавку.

— Перевезення нам обійдеться...

— ...Набагато більше, ніж п'ятнадцять центів за тонну, — закінчив Грегор. — Ти, мабуть, таки вимкни цю штуку, поки ми не вирішили, що з нею робити.

Арнолд підійшов до Виробника.

— Подивимось... — сказав він. — "Щоб вимкнути, скористайтесь лаксіанським ключем".

Арнолд уважно вивчав передню панель машини.

— Вимикай, — сказав Грегор.

— Зачекай хвилинку...

— Вимкнеш ти її чи ні?

Арнолд випростався й криво усміхнувся.

— Це не так просто.

— У чому річ?

— Щоб вимкнути, потрібен лаксіанський ключ, а в нас його немає.

Наступні кілька годин Грегор і Арнолд гарячково обдзвонювали всю країну. Вони телефонували до музеїв, дослідницьких центрів, археологічних факультетів коледжів та інших закладів. Вони дзвонили всюди, де їм спадало на думку. Ніхто ніколи не бачив такого ключа й не чув, щоб його знаходили. У розпачі Арнолд зателефонував міжзоряному лахмітнику Джо у його заміський будинок.

— Ні, у мене немає такого ключа, — відповів Джо. — Інакше я нізащо не віддав би тобі Виробник майже задарма.

Партнери поклали слухавку й мовчки поглянули один на одного. Мелджійський Безплатний Виробник, гуркочучи, вивергав потоки нікому не потрібного порошку. Два крісла й батарея опалення сховалися під сірим шаром тангризу, з-під якого тепер виглядали лише столи.

— Гарне, надійне джерело доходу, — сказав Грегор.

— Ми щось вигидаємо... — Ми?

Арнолд повернувся до своїх книг. Решта вечора пройшла в пошуках інших способів застосування порошку. Щоб зовсім не потонути в ньому, Грегорові довелося вигребти частину тангризу в хол.

Уранці сонце марно намагалося пробитися крізь вікна, вкриті сірим пилом. Арнолд підвівся й позіхнув

— Нічого немає? — запитав Грегор.

— Боюсь, що так...

Грегор пішов по каву. Коли він повернувся, власник будинку і двоє здоровенних полісменів з обличчями бурякового кольору про щось сперечалися з Арнолдом.

— Я вимагаю, щоб ви негайно забрали з мого холу свій пісок! — кричав власник.

— До того ж, — додав один із полісменів, — існує заборона на використання промислових установок у діловому районі.

— Це не промислова установка, — спробував заперечити Грегор. — Це Мелджійський Безплатний...

— А я сказав промислова! — відрубав поліцейський. — І наказую негайно припинити виробництво!

— У тому-то й проблема, — втрутився Арнолд, — що ми не можемо її вимкнути...

— Як це не можете вимкнути? — підозріливо запитав поліцейський. — Ви що, знущаєтесь? Я наказую вам вимкнути цю установку.

— Офіцере, клянуся...

— Слухай, розумнику. За годину я повернуся. Або ви до цього часу її вимкнете й заберете звідси все сміття, або я вручу вам повістку до суду!

Усі троє пішли.

Грегор і Арнолд поглянули один на одного, потім на Безплатного Виробника. Кімната була засипана тангризом до рівня столів, а сірий порошок усе сипався й сипався.

— Чорти б їх забрали! — сказав Арнолд на межі істерики. — Має бути якийсь вихід! Повинен бути ринок. Адже все це безплатне. Кожна крихта цього порошку безплатна, безплатна, безплатна!!

— Заспокойся, — втомлено промовив Грегор, витрушуючи з волосся сірий пил.

— Невже ти не розумієш? Коли отримуєш щось безплатно, та ще й в необмеженій кількості, то повинен бути якийсь спосіб його застосування. Усе це — безплатне...

Двері відчинилися, і до офісу зайшов високий худий чоловік у темному діловому костюмі. У руках він тримав невеликий складний прилад.

— Так, це тут, — вимовив він. Грегора осінила розпачлива думка.

— Це у вас лаксіанський ключ? — запитав він.

— Який ключ? Ні, напевно, — промовив чоловік. — Це реєстратор витоків.

— А... — протягнув Грегор.

— І, схоже, він привів мене до джерела проблеми, — строго відказав чоловік. — Мене звуть Гарстерс.

Він згріб пил зі столу Грегора, поглянув на останні показники свого приладу й почав заповнювати якийсь бланк.

— У чому річ? — запитав Арнолд.

— Я з міської енергетичної компанії, — відповів Гарстерс. — Учора від полудня ми реєструємо колосальний витік енергії з наших ліній.

— І цей витік відбувається звідси? — запитав Грегор.

— З вашої машини, — сказав Гарстерс. Він заповнив бланк, склав його і сховав до кишені. — Дякую за співпрацю. Рахунок ми згодом надішлемо поштою.

З певним зусиллям він відчинив двері й, уже йдучи, обернувся, щоб поглянути на Виробник.

— Певно, ваша машина виготовляє щось надзвичайно коштовне, якщо воно виправдовує такі витрати енергії. Що це? Платинова пудра?

Він усміхнувся, привітно кивнув і вийшов. Грегор обернувся до Арнолда:

— Оце так він "не потребує постачання енергії"?

— Розумієш, — відповів Арнольд. — Я гадаю, він просто черпає її з найближчого джерела.

— Я бачу, "з повітря, з космосу, з Сонця", а також з найближчої лінії енергетичної компанії!

— Мабуть, так. Але загальний принцип...

— До біса загальний принцип! — промовив Грегор. — Ми не можемо вимкнути цю кляту скриню без лаксіанського ключа! А ключа ні в кого нема, ніхто навіть не знає, як він виглядає. Незабаром ми потонемо в нікому не потрібному порошку, вивозити його нам нема за що. До того ж виявляється, що ми палимо енергію, немов наднова зірка!

— Повинно бути якесь рішення, — похмуро промовив Арнолд.

— Та ну? Може, ти його знайдеш?

Арнолд сів на те місце, де колись був його стіл, і заплющив очі. У двері голосно постукали, ззовні почулися сердиті голоси.

— Замкни двері, — сказав Арнолд.

Грегор замкнув. Арнолд напружено думав кілька хвилин і раптом підхопився.

— Не все втрачено, — сказав він. — Ми ще заробимо на цій машині!

— Давай краще знищимо її, — сказав Грегор. — Скинемо в океан, чи щось таке.

— Ні! У мене є план! Ходімо готувати корабель до відльоту.

Наступні кілька днів були найтривожнішими в історії "ААА Ейс". За великі гроші вони найняли людей, щоб очистити будинок від тангризу. Виникла наступна проблема — транспортування машини, з якої фонтаном бив сірий порошок, до зорельота. Нарешті все було позаду. Виробник стояв у трюмі, поступово заповнюючи його тангризом, а корабель уже вийшов за межі Сонячної системи й летів на граничній швидкості.

— Це єдине логічне рішення, — міркував Арнолд пізніше. — Природно, на Землі немає ринку збуту для тангризу. Отже, немає сенсу намагатися продавати його на Землі. А от на планеті Мелдж...

— Мені це не подобається, — сказав Грегор.

— Без варіантів. Везити тангриз на Мелдж надто дорого, але ми перенесемо туди все виробництво. У нас буде необмежений ринок збуту.

— А якщо він і там не потрібен? — спитав Грегор.

— Як він може бути не потрібен? Тангриз — це хліб для мелджійців. Це їхня основна їжа. Як ми можемо прогоріти?

За два тижні на екранах зорельота з'явилася планета Мелдж. Її поява була більш ніж своєчасною. Тангриз на той час цілковито заповнив трюм. Грегор з Арнолдом задріли всі люки. Але дедалі більший тиск тангризу загрожував розірвати корабель по швах. Доводилося щодня викидати за

борт тонни тангризу, а це забирало час, до того ж втрачалися тепло й повітря.

Спіральною траєкторією вони посадили на Мелдж корабель, по вінця заповнений тангризом, майже без кисню й тепла.

Одразу після посадки на борт піднявся здоровенний митник з обличчям помаранчевого кольору.

— Ласкаво просимо на Мелдж! — привітався він. — Нашу маловідому планету рідко відвідують гості. Надовго до нас?

— Можливо, — відповів Арнолд. — Ми збираємось започаткувати тут бізнес.

— Чудово! — промовив чиновник, доброзичливо усміхаючись. — Наша планета дуже потребує свіжої крові та нових підприємств. Можна поцікавитись, що це буде за бізнес?

— Ми збираємось продавати тангриз, основний продукт харчування...

Обличчя чиновника спохмурніло.

— Ви збираєтесь продавати що?

— Тангриз. У нас — Безплатний Виробник, і ми... Митник натиснув кнопку на ручного телефону в себе на зап'ясті.

— Мені прикро, але ви повинні негайно залишити нашу планету.

— Але в нас є паспорти і візи!

— А в нас є закони. Ви мусите негайно залишити планету й забрати із собою вашого Виробника.

— Послухайте, — сказав Грегор, — але ж у вас дозволене вільне підприємництво?

— Виробництва тангризу це не стосується. Десяток танків виїхали на льотне поле й кільцем оточили зореліт. Митник вийшов зі шлюзу й почав спускатися трапом.

— Зачекайте! — розпачливо вигукнув Грегор. — Ви напевно остерігаєтесь нечесної конкуренції. Гаразд, візьміть Виробник від нас у подарунок!

— Ні! — стрепенувся Арнолд.

— Так! Відкопайте його й забирайте. Будете безплатно годувати бідних. Нам нічого не треба. При нагоді поставите нам пам'ятник!

Довкола зорельота зімкнулося друге кільце танків, над полем зависли бойові гелікоптери.

— Забирайтесь негайно! — закричав чиновник. — Невже ви сподіваєтесь продати тут хоч крихту тангризу? Озирніться довкола!

Вони озирнулися. Льотне поле було вкрите шаром сірого пилу. Неподалік стояли нефарбовані сірі будинки, за ними тягнулися похмурі сірі поля. Ще далі виднілися невисокі сірі гори.

З усіх боків, скільки сягав зір, усе було вкрите сірим тангризом.

— Ви хочете сказати, — почав Грегор, — що вся планета...

— Уявіть собі, — мовив чиновник, сходячи з трапа, — тут — прабатьківщина Старої Науки. Але завжди знайдуться дурні, які все зіпсують з допомогою її ж артефактів. А тепер вшивайтесь звідси! До речі, якщо коли-небудь знайдете лаксіанський ключ — повертайтеся і назвіть свою ціну.